

В. К. ДАНИЛКО,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства,
Житомирський державний технологічний університет
С. В. ДАНИЛКО,
здобувач,
Житомирський державний технологічний університет

Статистичне забезпечення управління екологічними витратами

Досліджено методологічні засади та вітчизняну практику формування системи інформаційних ресурсів у сфері охорони довкілля. Окреслено їхню роль у забезпеченні ефективного управління екологічними витратами, спрямованими на реалізацію природоохоронних заходів з метою поліпшення екологічної ситуації в Україні та окремих її регіонах.

Ключові слова: статистична інформація, екологічна ситуація, система інформаційних ресурсів, екологічні витрати, фінансування природоохоронної сфери.

Постановка проблеми. Зміни соціально-економічної та екологічної ситуації, що відбуваються останнім часом в Україні, обумовлюють пошук шляхів поліпшення використання, відтворення й охорони природних ресурсів на засадах сталого їх розвитку – домінантної ідеології цивілізації у ХХІ столітті. Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне й екологічно безпечне господарювання та високоєфективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [1; 2]. Цього від України вимагають рішення Конференції ООН з довкілля і розвитку "Планети Земля" у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.) [3; 4] та наступних знакових міжнародних форумів з екологічних проблем й охорони природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні основи щодо визначення джерел і обґрунтування інструментів фінансування природоохоронної діяльності сформульовані вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами, серед яких О. Веклич, Б. Данилишин, О. Кашенко, Л. Мельник, В. Міщенко, С. Харічков, М. Хвесик, Є. Хлобистов, В. Шевчук та інші.

Метою публікації є аналіз сучасної вітчизняної практики формування системи інформаційних ресурсів у сфері охорони довкілля та визначення їх ролі у забезпеченні ефективного управління екологічними витратами.

Виклад основного матеріалу. За умов, коли процеси впливу господарської діяльності на природу досягли глобальних масштабів, необхідно навчитися вдосконалювати процеси суспільного виробництва й споживання продукції. Адже вони безпосередньо збільшують негативний вплив на довкілля. Для розв'язання цих проблем, як переконує світова практика, необхідний науково обґрунтований комплекс масштабних заходів, пов'язаних з оновленням виробничих потужностей, будівництвом різноманітних очисних споруд, упровадженням новітніх ресурсозберігаючих технологій тощо. Їх розроблення та реалізація, відповідно, вимагають значних обсягів матеріальних і фінансових витрат, а також, що важливо, підвищення рівня ефективності їх використання [5; 6].

Проте переорієнтація виробничого потенціалу країни на новітні технології та сучасні природозахисні методи управління виробництвом здійснюється надто повільно. Тому екологічна ситуація у природному довкіллі України залишається досить складною. Так, за даними аналізу офіційної статистики [7; 8] лише протягом 2011 року у повітряний басейн, водні та земельні ресурси України потрапило 11,3 млн т небезпечних забруднюючих речовин, що знаходиться майже на рівні попереднього року. З них 57% припадає на шкідливі викиди в атмосферу, 40% – на викиди у поверхневі водойми, 3% – на небезпечні відходи, якими забруднюються земельні ресурси. У місцях видалення відходів зберігається 20,9 млн т відходів I–III класів небезпеки. На 1 км² території України припадає 11 т викинутих в атмосферу шкідливих речовин та 35 т відходів I–III класів небезпеки, наявних у місцях видалення.

Така ситуація вимагає системного державного регулювання та ефективного управління фінансуванням природоохоронної сфери. За цих умов набуває особливої актуальності вирішення проблем розвитку економічного механізму фінансування природоохоронної діяльності. Адже за даними наукових досліджень [2; 5] природоохоронні витрати в цілому в Україні залишаються набагато меншими за необхідні, що не може не позначитися негативно на стані довкілля, а відтак і на здоров'ї населення та умовах його проживання.

З погляду на це актуалізується необхідність розширення фінансової бази охорони довкілля та зростають вимоги до підвищення ефективності управління екологічними витратами, що потребує ґрунтовної інформаційно-аналітичної підтримки. Необхідна своєчасна, об'єктивна і повна статистична інформація про екологічну ситуацію та стан фінансування природоохоронних заходів. Ці питання в Україні регулюються цілою низкою законодавчих й нормативних актів. Найважливішими з них є: Конституція України, Закони України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про бюджетний кодекс України”, “Про державний бюджет України”, Положення про державний та регіональні фонди охорони навколишнього природного середовища та інші. Відповідну інформаційну базу згідно з чинним законодавством [8; 9] формують органи Державної служби статистики України і надають користувачам для прийняття управлінських рішень. Вона, як правило, створюється, передається і зберігається у вигляді статистичних показників. Їх визначено у відповідній формі державних статистичних спостережень (форма № 1 – *екологічні витрати*) “Звіт про витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі”.

Чинну форму звітності заповнюють на основі даних первинного обліку фактичних ековитрат, спрямованих на реалізацію господарськими суб'єктами природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів. Цю статистичну звітність щорічно (до 20 лютого наступного за звітним року) органам Державної служби статистики за місцем здійснення економічної діяльності надають юридичні особи, їх відокремлені підрозділи, що здійснюють екологічні витрати на охорону довкілля. На практиці до таких витрат належать усі види витрат, що спрямовані на запобігання, зменшення чи ліквідацію забруднення, інших видів шкідливого впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє природне середовище, у ході надання послуг й використання продукції, а також на збереження біорізноманіття і середовища існування.

У системі статистичних показників, що характеризують витрати екологічного призначення, використовуються показники їх обсягів і структури освоєння капітальних інвестицій та поточних витрат. Ця статистична інформація формується безпосередньо у I і II розділах зазначеного звіту – фактичні витрати всього та витрати за джерелами фінансування відповідно. Проаналізуємо отриману і систематизовану органами Державної служби статистики України інформацію за 2011 рік [7, с. 182–200]. Вона, за даними Держстату України, надійшла від майже 21,0 тис. респондентів – підприємств різних форм власності, що здійснювали витрати на охорону довкілля і раціональне природокористування.

Результати проведеного нами аналізу свідчать, що протягом 2011 р. господарюючі системи України на охорону довкілля використали всього 18,5 млрд грн,

що майже на 41% більше, ніж у 2010 році. У структурі цих витрат 65% (12,04 млрд грн) – це поточні витрати з різних джерел фінансування, які пов’язані з експлуатацією та обслуговуванням засобів природоохоронного призначення; 30% (5,6 млрд грн) – інвестиції в основний капітал, спрямовані на будівництво і реконструкцію природоохоронних об’єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування; 5% (843,6 млн грн) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання. Частка держбюджетних витрат на охорону довкілля у капітальних інвестиціях склала лише 4,4% загальних витрат на охорону довкілля в цілому в Україні, у поточних витратах – 2,6% (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка природоохоронних витрат господарюючих систем України

Показник	Рік			Відхилення 2011 р. до (+, -)	
	2009	2010	2011	2009 р.	2010 р.
Загальні витрати на охорону довкілля, млн грн	11073,5	13128,0	18490,7	7417,2	5362,7
зокрема: <i>капітальні інвестиції</i>	3040,7	2761,5	6451,0	3410,3	3689,5
з них капітальний ремонт засобів природоохоронного призначення	554,2	498,0	843,6	289,4	345,6
<i>поточні витрати</i>	8032,8	10366,5	12039,7	4007,0	1673,2
Частка витрат на охорону довкілля коштом Держбюджету, %:					
у капітальних інвестиціях	9,1	8,7	4,4	- 4,7	- 4,3
у поточних витратах	3,1	2,7	2,6	- 0,5	- 0,1

Джерело: складено за даними [12].

Слід підкреслити, що національна статистика витрат на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів розробляється відповідно до елементів навколишнього середовища. При цьому система показників статистики обсягів капітальних інвестицій та поточних витрат формується з окремих підсистем, що наведені в табл. 2. Зазначимо, що капітальні інвестиції, незалежно від джерел фінансування, оцінюються як сума витрат, що пов’язані з охороною та раціональним використанням повітряного басейну, водних ресурсів, земель, лісових ресурсів, рибних запасів тощо. До них також належать витрати, пов’язані з розвитком заповідної справи та захисту від шуму. До поточних витрат на охорону довкілля належать витрати на підтримку (утримання та експлуатацію) об’єкта (основних засобів природоохоронного призначення) у робочому стані, які входять до складу витрат поточного періоду.

Дані табл. 2 свідчать, що найбільший обсяг екологічних витрат в цілому в Україні у 2011 р. був спрямований на очищення зворотних вод – 33,0% від загальних витрат, на поводження з відходами – 27,3% та на охорону атмосферного повітря і клімату – 21,7%. Натомість необгрунтовано малі, на наш погляд, обсяги витрат були спрямовані на науково-дослідні роботи природоохоронного призначення. За даними офіційної статистики, упродовж останніх трьох років вони не перевищували 0,5% від загальних обсягів екологічних витрат в Україні. А це, як свідчить світова практика, негативно впливає на розроблення і впровадження у сферу ресурсокористування передових інноваційних технологій суспільного виробництва.

Таблиця 2

Капітальні інвестиції та поточні витрати суб'єктів господарювання України на охорону й раціональне використання природних ресурсів за джерелами фінансування у 2011 р.

(млн грн)

Показник	Фактично витрачено, всього	Зокрема:					власних коштів суб'єктів господарювання
		Державного бюджету	з нього із державного екологічного фонду	місцевих бюджетів	з них із місцевих екологічних фондів		
Капітальні інвестиції та поточні витрати, всього	18490,7	599,1	78,6	445,5	299,6	15896,6	
<i>зокрема:</i>							
охорона атмосферного повітря і клімату	4011,0	28,9	–	7,1	4,5	3727,1	
очищення зворотних вод	6109,7	58,1	–	194,2	135,7	5850,2	
поводження з відходами	5049,8	42,9	2,7	130,2	71,9	4869,9	
захист – реабілітація ґрунту, підземних та поверхневих вод	1231,9	235,8	49,3	71,4	68,1	922,7	
зниження шумового і вібраційного впливу (за винятком заходів з охорони праці)	70,8	–	–	–	–	55,6	
збереження біорізноманіття і середовища існування	347,3	128,0	12,9	37,0	14,3	181,3	
радіаційна безпека (за винятком заходів із запобігання аваріям і катастрофам)	1347,0	41,6	–	–	–	42,3	
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	61,4	28,1	1,2	3,2	3,1	24,3	
інші напрямки природоохоронної діяльності	261,8	35,7	12,5	2,4	2,0	223,2	

Джерело: [7, с. 182].

Істотну позитивну роль у інформаційно-аналітичному забезпеченні управлінських рішень у сфері охорони довкілля й раціонального природокористування відіграє структуризація екологічних витрат за джерелами фінансування (табл. 3).

Таблиця 3

Структура екологічних витрат за джерелами фінансування у 2011 р.

Показник	Фактично витрачено			
	капітальних інвестицій		поточних витрат	
	тис. грн	% від загального обсягу	тис. грн	% від загального обсягу
Усього	6451034,6	100,0	12039650,0	100,0
зокрема:				
кошти Державного бюджету	284978,2	4,4	314254,3	2,6
з них кошти Державного фонду охорони навколишнього природного середовища	63801,8	1,0	19150,3	0,2
кошти місцевих бюджетів	347567,6	5,4	113385,9	1,0
з них кошти місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища	259466,4	4,0	40531,8	0,3
власні кошти підприємств та організацій	4297629,9	66,6	11598540,5	96,3
інші джерела фінансування	1520858,9	23,6	13469,3	0,1

Джерело: [10, с. 226–227].

Такий підхід, на наш погляд, забезпечує пропорційний розподіл фактичних обсягів екологічних витрат між підприємствами – природокористувачами відповідного регіону, екологічними фондами та бюджетами різних рівнів управління. При цьому сумарна питома вага природоохоронних видатків залежить від реального стану довкілля відповідної території.

Дані табл. 3 показують, що за кошти державного та місцевих бюджетів у досліджуваному періоді було освоєно лише 9,8% капітальних інвестицій і здійснено 3,6% поточних витрат. Майже 46% їх загального обсягу (1060,2 млн грн) складають витрати екологічних фондів відповідних рівнів. Водночас основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, як і в попередні роки, були власні кошти підприємств – 66,6% і 96,3% відповідно (рис. 1).

За результатами проведеного нами аналізу статистичної інформації [7, с. 182–200] найбільші обсяги капітальних інвестицій та поточних витрат, спрямованих на охорону довкілля і раціональне використання природних ресурсів у 2011 році, було освоєно у Дніпропетровській (4696,6 млн грн), Донецькій (3052,3 млн грн) та Київській (1711,4 млн грн) областях. Майже на 1,6 млрд грн (проти 2010 року) зросли обсяги екологічних витрат в Автономній Республіці Крим, Запорізькій і Харківській областях та м. Києві. Натомість в цілому на 201 млн грн зменшилося освоєння природоохоронних витрат в Луганській, Миколаївській та Одеській областях. Понад три чверті капітальних інвестицій від їх сумарного обсягу в Україні було освоєно підприємствами, які зареєстровані у Дніпропетровській

(1509,8 млн грн), Київській (1398,3 млн грн), Донецькій (1015,4 млн грн), Харківській (528,5 млн грн) областях та Автономній Республіці Крим (442,4 млн грн). Майже дві третини поточних витрат від їх загальної суми в Україні було здійснено суб'єктами господарювання, які зареєстровані у Дніпропетровській (3188,8 млн грн), Донецькій (2037,1 млн грн), Луганській (1134,0 млн грн), Запорізькій (958,4 млн грн) областях та м. Києві (644,5 млн грн).

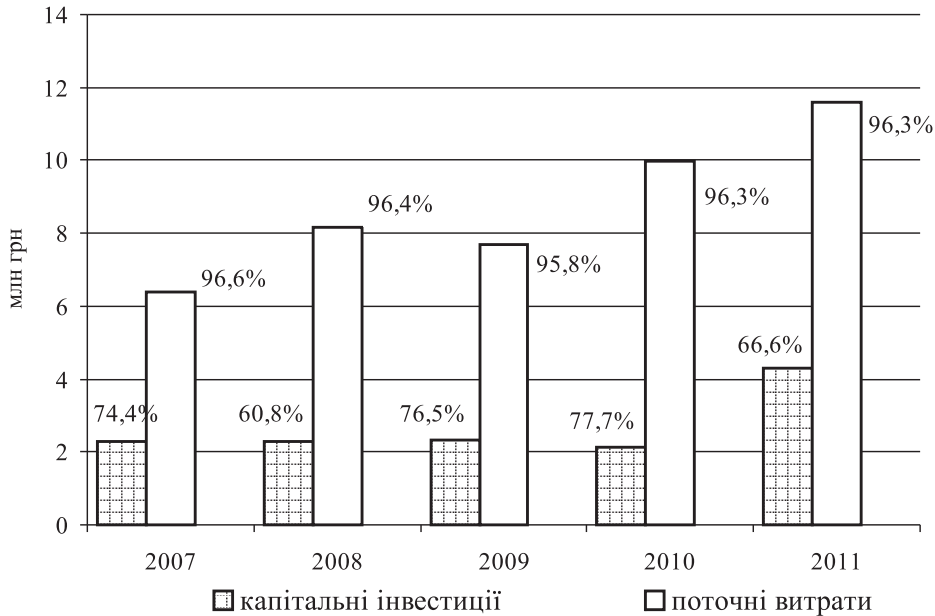

Рис. 1. Динаміка частки власних коштів суб'єктів господарювання у структурі екологічних витрат

Джерело: [7, с. 182–200].

Висновки. Використання офіційної статистичної інформації щодо екологічних витрат в Україні забезпечує підтримку прийняття управлінських рішень у сфері оздоровлення довкілля. Утім сучасна екологічна ситуація вимагає розроблення і впровадження у практичну діяльність господарських систем різних рівнів нового удосконаленого механізму фінансування екологічної сфери. Це актуалізує проблему розроблення новітніх методичних підходів до формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління ековитратами. Вони, на переконання авторів, мають відповідати сучасним ринковим умовам та вітчизняній адміністративній реформі. При цьому слід звернути увагу відповідних фахівців на пошук та ефективне використання позабюджетних джерел фінансування природоохоронних заходів.

У зв'язку з цим важливо завершити формування (створення) на базі та замість поточних фондів охорони навколишнього природного середовища Національного екологічного фонду, надавши йому статус основної державної фінансової інституції в природоохоронній діяльності. Крім цього необхідно запроваджувати систему стратегічного планування видатків на охорону довкілля з урахуванням екологічної ситуації конкретних територій, населених пунктів та суб'єктів господарювання. В регіонах мають функціонувати спеціальні служби – центри відповідальності. Вони мають акумулювати інформацію статистичних органів про екологічний стан довкілля та на їх основі науково обґрунтовувати необхідність проведення відповідних природоохоронних заходів, визначення пріоритетних напрямів та обсягів екологічних витрат.

Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності розроблення та прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері формування і цільового спрямування екологічних витрат на всіх рівнях господарювання для поліпшення екологічної ситуації в Україні. На вирішення цих важливих національних проблем спрямовані Основні засади (стратегія) національної екологічної політики на період до 2020 року та Стратегія розвитку державної статистики України до 2017 року, затверджені відповідними законодавчими та нормативними актами України [1; 11]. Їх реалізація сприятиме поліпшенню екологічної ситуації, здоров'я та умов проживання населення України.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про Основні засади (стратегію) національної екологічної політики на період до 2020 року” № 2818-VI від 21.12.2010 // Урядовий кур’єр. – 2011. – № 24. – С. 9–13.
2. Данилишин Б. М. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку / Б. М. Данилишин // Екологічний вісник. – 2009. – № 6. – С. 6–7.
3. Ріо-де-Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / [В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. М. Саталкін та ін.]. – К. : Геопринт, 2002. – 118 с.
4. Програма дій “Порядок денний на ХХІ століття”. – К. : Інтелесфера, 2000. – 360 с.
5. Веклич О. О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / О. О. Веклич // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 20–34.
6. Синякевич І. М. Стратегія подолання глобальних екологічних загроз / І. М. Синякевич // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 69–77.
7. Довкілля України 2011 рік : стат. збірник / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 206 с.
8. План державних статистичних спостережень на 2011–2012 рр.: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.11.2011 № 1113-р. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 167 с.
9. Про внесення змін до Закону України “Про державну статистику” : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1922-III // Статистика України. – 2000. – № 4. – С. 98–108.
10. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K, 2012. – 258 с.
11. Стратегія розвитку державної статистики України до 2017 року (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

*В. К. ДАНИЛКО,
доктор економічних наук, професор,
заведуючий кафедрою економіки підприємств,
Житомирський державний технологічний університет
С. В. ДАНИЛКО,
соискатель,
Житомирський державний технологічний університет*

**Статистическое обеспечение управления
экологическими затратами**

Исследованы методологические основы и отечественная практика формирования системы информационных ресурсов в области охраны окружающей среды. Определена их роль в обеспечении эффективного управления экологическими за-

тратами, направленными на реализацию природоохранных мероприятий с целью улучшения экологической ситуации в Украине и отдельных ее регионах.

Ключевые слова: статистическая информация, экологическая ситуация, система информационных ресурсов, экологические затраты, финансирование природоохранной сферы.

V. K. DANYLKO,
Dr. Sc. (Economics), Prof.,
Head of Department of Economics of Enterprises,
Zhytomyr State Technological University
S. V. DANYLKO,
Seeker,
Zhytomyr State Technological University

Statistical Support for Control of Ecological Expenditures

Adequate information and analytical support is a necessary tool for appropriate financing of measures on environment protection and enhanced control of ecological expenses. An analysis of the existing Ukrainian practice in constructing information database on environmental protection, with highlighting its significance as a tool for effective control of ecological expenses at country and regional level.

Analytical purposes of statistical information on ecological situation and financing of environmental protection measures are shown by the official statistical data on environmental protection expenditures by business entities in Ukraine; capital investment and current expenditures by business entities of Ukraine on protection and rational use of nature, by financing source; ecological expenditures, by financing source; share of internal funds of Ukrainian business entities in the total amount of ecological expenditures. Analysis of the current reporting form on ecological expenditures for nature protection and resource saving measures is made.

Use of information based on official Ukrainian statistics on ecological expenditures lays a good ground for making decisions on environmental protection. Yet, as shown by the study, the current environmental situation in Ukraine requires a new improved mechanism for financing ecology-specific actions. It can be provided by the new National Ecological Fund established in place of the currently existing funds for environmental protection, with the status of the central public financial institution in nature protection activities. Also, a system for strategic planning of environmental protection outlays, taking into consideration ecological situations in territories, residential areas and business enterprises, should be implemented.

Keywords: statistical information, ecological situation, information resources system, ecological expenses, financing of environmental protection.

